

ՍՈՎԻ ԺԱՄԱՆԱԿԻՑ

Երբ որ Լոռու ձորերից հայ գյուղացին Ալեքսանդրապոլ յուր կնոջ քաղած հոնով աղ առնելու գնա, հացը պակասած ժամանակ յուր շինած թին կամենա տանել Շորագյալ հացի հետ փոխելու կամ պարտք արած փողով ցորեն, գարի գնելու, պետք է յուր բեռնակիր ձիու հետ անցնի Զամանլվի հովիտը:

Զամանլվի ահագին հովիտը կազմում են հանդիպակաց լեռները, որոնց անտառապատ գառիվայրները երկու կողմից իջնելով, ձորի խորության մեջ հանդիպում են սրընթաց կոհակներին Փամբակա ջրի, որ համանուն սարերից գալով, հովտի երկայնությամբ վազում է դեպի Լոռու ձորերը:

Այս նեղ հովտում, գետեզերքին տեղ-տեղ բացվում են սիզավետ, կանաչ հարթ տարածություններ անտառի մեջ. դրանցից ամենամեծը կոչվում է «Արաղի ճալա»:

Սով էր տարին: Արաղի ճալեն շրջապատող անտառի բերանից՝ ներքևից դուրս եկավ մի փալանած ձի: Մարդ մինչև կարողանար մտածել, թե այս մենակ ձին կորած կամ փախած պետք է լինի, դուրս եկավ և տերը՝ գյուղացի Անդրին: Մի քսան քայլ հեռավորությամբ նա հետևում էր իր ձիուն, որը տանում էր մեծ փալանի մեջ ձգած յուր տիրոջ հին չուխայի մնացորդները և մի դատարկ խուրջին: Անդրին ինքն էլ, յուր ձիու նման, բավական մաշված մի արարած էր, բայց նույնպես ջղոտ ու դիմացկուն: Աշխատասեր ու տոկուն ռանչպար մարդ էր նա և, թեև միշտ աղքատ, զվարթ բնավորության տեր ու սրախոս:

Այս տարի խեղճ մարդու հացը պակսեց դեռ ձմեռվա կիսին: Անդրին յուր հարևաններից փոխ առնելով, հարուստներին մուրհակ տալով յուր գնաց, մինչև գարունը հասավ կամ, ավելի ճիշտ, մինչև այն օրը, երբ էլ ոչ ոքից հույս չունեն փոխ առնելու. շատերը չունենին, ոմանք վախենում էին իրանցն էլ հատնի, ոմանք էլ նրա թախանձանքին պատասխանում էին. «Ինչ որ տվել ենք՝ դեռ գնա էն բեր...»: Մի խոսքով՝ սովի ահարկու պոզերն արդեն երևում էին դատարկված հորերից:

Եվ ահա գարունը նոր բացված՝ Անդրին յուր Ղոթաթի հետ (այսպես էր անվանում ձիուն) ճանապարհ ընկավ դեպի Շորագյալ կամ, ինչպես իրանք են ասում, դեպի «վերև»:

Շատակեր Շարայի շատաբեր գավառը մոտիկ լեռնաբնակ հայերի միակ ապավենն է հացապակաս ժամանակներում: Լոռին, իբրև լեռնային երկիր, հաճախակի երկարատև անձրևներով հացը կտրում է, և գյուղացիք, Անդրու նման, ձին փալանում են գնում Շորագյալ:

Անդրին մտազբաղ հետևում էր իր ձիուն և ինքնիրան մտմտում. «Կերթամ Շորագյալ, թո՛ւ իմ ծանոթ Ղաղաքոնց Մկոյի տունը... ինձ, որ տեսնի, շատ կուրախանա՝ «բարո՛վ, բարո՛վ, քավոր Անդրի... ո՞ւր ես, ծո մարդ... իմա՞լ ես, ծո՛... մանչերդ իմա՞լ են...», խուրջինիցս էլ են մի քանի դատտա «ղարա» թուրթունը որ հանեմ, ավելի կուրախանա... իրիկնահացիցը եղբ օդի տախտի վրա թինկը կտանք ու չիբուխ քաշելով զրից կանենք... Կասեմ, որ մեր կողմերը հացի պակասություն ենք քաշում... ամա նա ինքը կիմանա թե ընչի եմ գնացել. առաջին անգամը խո չի... ով

— Այ տղա, էդ մեր Նազունն ա՞:

— Հրամանք ես:

Խոսակցությունն այստեղ ընդհատեց Անդրին և լուռ հեռացավ. գնաց յուր ձին բերեց արձակեց գետափի խոտերում, մոտեցավ ճամփորդներին:

Առանց ձեռք տալու իրար բարևեցին և երեսները դեպի գետակի կողմը նստոտեցին երկու գյուղացիները:

— Բա դու ո՞վ ես, ամոթ չըլի հարցնելը,— դիմեց շիրակեցին:

— Որ ասեմ, կճանաչե՞ս:

— Բայքի ճանաչում եմ, ով գիտի:

— Ինձ մաճկալ Անդրի կասեն. ճանաչում ե՞ս:

— Չէ՛, ախպեր, սուտն ինչ ասեմ:

— Հա՛, տեսնում ես, չես ճանաչում,— հաղթական կերպով նկատեց Անդրին և ինքը հարցրեց.

— Բա ես որթնավեցի մի բարեկամ ունիմ, կճանաչե՞ս:

— Ո՞վ ա, հալբաթ որ կճանաչեմ:

— Ղադաքոնց Մկոյին կճանաչե՞ս:

— Լա՛վ:

— Ո՞նց ա:

Հանկարծ մթնեց շիրակեցու դեմքը, կարծես թե նեղացավ:

— Ռանչպարը, որ ուտելու հաց չունենա, ո՞նց կըլի,— ծանր հառաչելով խոսաց նա և հոնքերը կիտեց՝ անթարթ նայելով մի հեռու կետի:

— Ո՞նց թե... հա՞ց չկա Շորագյալ,— սարսափելով բացականչեց լռեցին և սառած աչքերը սևեռեց Գոքորի դեմքին: Նրա աչքերում այդ բույր տխուր փայլատակում էր նրա հոգին:

— Ո՞վ կտա,— սրտաբեկ ավելացրեց վերնից և կարճ լռությունից հետո ավելացրեց, առանց Անդրուն նայելու.

— Հրես, կնիկս, երեխերքս հավաքել եմ, գամ անորս մոտ էս մի երկու ամիսն անցկացնեմ... մինչև տեսնենք՝ աստո՞ծ ինչ դուռը բաց կանի:

Անդրին չլսեց. նա դեռ ապշած <նայում> էր Գոքորի դեմքին. «Վեր կենամ սրան սպանեմ, կտոր-կտոր անեմ, — անցնում էր նրա մտքովը,— ո՞նց անեմ, որ սիրտս հովանա... սա էս ինչ ասաց»:

— Էդ ի՞նչ ասեցիր, վա՛յ քու մեջքը կոտրի,— հանկարծ արթնածի նման գոչեց Անդրին,— ախր էդ ոնց էլավ:

— Էլավ, էլի, չորայինից հացը նվազ եկավ, էլած չելածն էլ ինչ մուշտարի եկավ ծախեցինք... ձմեռն էլ մեր քոռ բախտիցը երկարեց... մնացինք ձեռներուս ծոցներիս նստած... սատանի ծնունդները հոտիցն իմանում են, որ սով պետքա ընկնի, գալիս են լավ գին տալիս՝ տաշտի հացն էլ տանում... մենք էլ փողին թամահ ենք անում... ա՛յ, շատ լավ էլա՛վ, մեր հախն ա... թող հմի սոված կոտորվենք,— և երկուսն էլ լռեցին:

Այդ մի դառն ու ծանր լռություն էր. և հուսահատությունը կամաց մոտենում էր նրանց սրտերին:

Հեշտ հուսահատվող մարդ չէր գյուղացին: Նա լուռ ու մունջ գերի է կյանքի պատահմունքների և մշտապատրաստ զոհ բնության պատահարների.— մի ախտ հանկարծ կոտորում է նրա անասունը, կարկուտն է տանում արտը, մի արտասովոր շփոթ խլում նրա աշխատանքի ժամանակն ու արդյունքը... նա իրան սիրտ տալով կրկին նորոգում է յուր արորն ու գութանը և կրկին մտածում է ապրելու մասին: Ապրում է բոլոր տարին ցամաք հաց ուտելով, և այդ ցամաք հացն էլ հանկարծ կտրվում է:

— Բա հմի դու ո՞ւր ես գնում,— փորն ընկած ձայնով հարցրեց Անդրին:

— Ասեցի անորանցս տունն, է՞լի,— նույալիսի ձայնով պատասխանեց Գոքորը:

— Ո՞ւր ես գնում... աներդ խանը ձեռին դռնեղուտ ընկած, ալիք չի գտնում...

մեր կողմերը սով ա, սո՛վ...

— Կամա՛ց... կիմանա,— դեպի կինն ակնարկելով ահով շշնջաց շիրակեցին և էլ ոչինչ չխոսաց:

«Ո՞ր կողմը գնամ,— մտածում էր նա,— ո՞ւր տանեմ կինս, երեխաներս...»:

«Վերադառնա՞մ...— մտածում էր լռեցին,— բայց ի՞նչ ասեմ կնոջս... բայց երեխաներս քաղցած առաջս կվազեն...»:

— Քա՛, մթնում ա,— մի քանի անգամ արդեն Նազլուն ետևից մարդուն կանչել էր կիսաձայն: Նա հիշեցնում էր, որ ժամանակն է ճանապարհ ընկնելու:

Բայց մարդը ամաչում էր ետ մտիկ տալ, կնոջ երեսին նայել: «Ինչ պատասխան տամ սրան... որ կողմը գնամ»,— մտածում էր նա:

Եվ երկու գյուղացիները Ջամանլվի հովիտում նստած մտածում էին:

— Գիտե՞ս ինչ կա, Գոքոր,— հանկարծ գլուխը վեր քաշելով խոսաց լռեցին:

— Ինչ կա:

— Մեր գեղումը մի հարուստ մարդ կա. Եգոր աղա են ասում, մի կատաղած շան տղա. էս բույեին էլ ամբարներն ու հորերը լիքը հաց ունի: Ով որ նաղդ փողա տալիս՝ թաղարը երեսուն մանեթով հաց ա տալիս, ով որ չէ՝ թամասուկ ա տալիս թաղարին քառասուն մանեթ, մանեթին էլ ամիսը տաս շահի կամ երեք աբասի շահ:

— Պա՛հ, անիսափ մարդ,— բացականչեց կռոն,— նրանից ո՞վ կվերցնի:

— Տո՛ւ ես վերցնում էի, չտվեց,— շարունակեց Անդրին,— հմի գիտես ի՞նչ կա:

— Ինչ կա:

— Դու դոչաղ մարդ ես, թե չէ...

— Ինչ ասեմ, ախպեր...— և շվարած շիրակեցին չգիտեր ինչ պատասխան տա:

— Գիտե՞ս ինչ կա,— խոսքը փոխեց Անդրին, տեսնելով, որ դժվարության մեջ է դրել խոսակցին:

— Ի՞նչ կա:

— Աստո՞ծ վեր կունի՞, որ մի մարդի ամբարը լիքը հաց ըլի, ու նրա հարևանը սովից մեռնի՞:

— Իսկի մարդն էլ չի էդ բանին հավանիլ,— համաձայնեց Գոքորը,— էդ անօրենություն ա:

— Չէ՛. արի կարճ քեզ մի ուրիշ բան ասեմ:

— Մի բան ես ուզում ասես, սիրտ չես անում, խնամի Անդրի,— նկատեց շիրակեցին,— ինձանից արխեին կաց, ինձ չես ճանաչում դու:

— Որ քեզ մի քանի թաղար ցորեն տամ, կարո՞ղ ես հասցնել Շորագյալ,— վերջապես հայտնեց Անդրին:

Այս խոսքերի հետ Գոքորի սովից նվաղած աչքերը փայլատակեցին:

— Քանի՞ թաղար,— գոչեց նա ուրախացած,— տասը՞ ... քսան՞ ... ե՞րբ կտաս... Եգոր աղի՞ ...

— Սուս, գոռգոռալ մի...— զգուշացրեց Անդրին,— ամա գիտե՞ս ուրիշ մարդ չպետք է իմանա . . . գիշերով պետք է անցկացնենք... ա՛յ այս մոտիկ սարերով... — նա ձեռքը մեկնեց դիմացի սարերին:

Այդ բուպեին մի գոռոց բարձրացավ. «Ա՛յ տղերք, ո՞վ եք, հե՛յ»:

Մեր ծանոթները ցնցվեցին և ետ նայելով տեսան վերնից մի ուրիշ գյուղացի է գալիս. նա գոռգոռալով ուշունց էր տալիս, թռչկոտում, վազում էր դեպի ցած:

Այս տարօրինակ ուրախ տրամադրությունը զարմացրեց գյուղացիներին. «Ո՞վ պետք է լինի, այսպես ուրախ այս աղետի ժամանակ, երբ ժպիտը մեղք է համարվում, եթե միայն խելագար չի . . .»,— մտածում էին նրանք. կարծես նրանց կասկածն հաստատելու համար մոտեցողը բարձրացրեց յուր գլխարկը և հարբած քեֆ անողի նման սկսեց աղաղակել «հե՛յ-հե՛յ»:

Գոքորն ու Անդրին մերթ իրար երեսի նայելով, մերթ եկվորին, մնացել էին սպառնալից, թե այդ ինչ կնշանակեր:

— Ինչ կտաք, որ ասեմ,— մոտենալով աղաղակում էր նա,— ինչ եք տալիս, շան տղերք, որ ասեմ . . .

— Ադա, դու սովից խելքդ թոցրել ե՞ս, Համբո, էդ ի՞նչ ես անում,— ձայնը բարձրացրեց Անդրին՝ մոտեցողին ճանաչելով:

— Դու ես խելքդ կորցրել, ախմա՛խ,— գոռաց Համբոն ու մի ահագին քար շարտեց նրանց վրա: Գոքորն ու Անդրին մի կողմ փախան, և քարը թմփթմփալով մինչև գետը մեկ գնաց: Կռոյի փոքրիկ «մանչը» վախից սկսեց ճչալով լաց լինել: Յուր քարից շատ չուշացավ Համբոն. կանգնեց երկու գյուղացիների առջև և դարձավ շիրակեցուն .

— Էս ձորում ի՞նչ ես շինում, տո սոված կռո հարամգադա . . . ա՛յ ես ձեզ էլ դուրբան, ձեր հարսներին էլ . . . անունդ ի՞նչ ա . . . քանի՞ տարեկան ես . . .

Շորագյալցին գույնը թոցրած՝ Համբոյի կամ ոտներին էր նայում, կամ երեսին և ոչինչ չէր հասկանում նրանից:

— Սովն էլ չի ես շաշ ու գժերի հախիցը գալիս,— գլուխը պտտելով փնթփնթաց Անդրին և չիբուխը սկսեց լցնել:

— Ինչ սով, տո՛, ինչ ես դուրս տալիս գլխիցդ . . . հրես ֆուրգոններով էնքան ցորեն ա գալիս Ջալալօղլի, որ էս ձորերն ածես, կլցնի . . . գնա ձին բարձիր, տար. էնքան կեր, կխսիցդ տրաքվես . . . ի՞նչ ես կռտոփում բայդուշի նման . . . հլա փողն էլ պտեն տալ, էն էլ չամջի տուր, ջերդ ածա:

— Ի՞նչ ես ասում, ադա, դրուստ բան ասա, բան իմանանք,— սրտատրոփ անհամբերությամբ հարցնում էին Գոքորն ու Անդրին,— ի՞նչ ցորեն, ի՞նչ փող, ի՞նչ ես ասում:

— Դե՛ իմացեք, էլի, թե մարդ էք, իմացեք, որտեղից կրլի:

— Հա՛, իմացա,— հանկարծ հիշեց Անդրին,— էդ էն կրլի . . . Էն ինչ էն տարին մեր գեղական ամբարների ցորենը ծախել տվին, փողը տարան, ասեցին՝ որ սով ընկնի, ետ կտանք. . . ախար ես գիտեի, որ էդ կրլի:

— Տո՛, չէ՛, չէ՛,— ձեռքն Անդրու աչքը կոխեց Համբոն,— Թիֆլիս, Բաքի, Բաթում, Էրեվան, Պետրապոլ, Ստամբոլ . . . ես ինչ գիտեմ, մի խոսքով, որտեղ անունը հայ կա էլի, իմացել են, որ մեր կողմերը սով ա, հաց են հավաքել, փող են հավաքել, գիտեմ ոչ քանի հազար թուման ասեցին, համբարքն էլ մտիցս ընկավ, դարկում են, որ սով ընկած տեղերը ռանչպարին բաժին անեն:

«Փառք քեզ, աստոծ, գյուղացու համար միտք անող, գեղացու դարդը քաշողն էլ կա . . .»,— զարմացած, իրան-իրան խոսում էր կռոն, մինչդեռ Անդրին հարցուփորձ էր անում Համբոյին:

— Ադա, թե էն դու կազեթինն ես ասում, էն ինչ մի երկու շաբաթ առաջ տիրացու Պետրոսը Ջալալօղլի կարդաց, էդ պարապ բան ա, կազեթումը սուտ ու մուտ բաներ շատ են գրում:

— Ա՛յ տղա, չէ՛, չէ՛, մեր Վարթանը Թիֆլիզիցը նոր ա եկել, մարդն իրա աչքովը տեսած բան ա ասում . . . հմի ճամփին, ֆուրգոններով ցորեն ա գալիս, էլի, էսօր էգուց կհասնի Ջալալօղլի:

— Ա՛յ շեն կենան նրանք, հա՛,— սկսեցին օրհնել Գոքորն ու Անդրին:

— Էդ հլա Թիֆլիզիինն ա,— ոգևորված շարունակեց Համբոն,— դրա եղնուց Բաքվինն ա գալիս, նրանից ետը Բաթում, Էրևան, Էջմիածին, Շուշի, Շամախի, Նուխի, Մոսկով . . .

Սով ու ցավ մոռացած գյուղացիները սրտախոհ լսում էին Համբոյին և ամեն մի քաղաքի անունի հետ կարծես բարձրանում էին գետնից:

— Հաստատ ըլեն, հաստա՛ տ,— հարբածի նման սկսեցին աղաղակել միասին, հենց որ լռեց Համբոն: Եվ հոգեզմայլ երկար աղոթում էին իրենց հարուստ եղբայրների հաջողության համար, օրհնում էին գիտեցած բոլոր օրհնանքներով:

Իսկ երբ որ ճանապարհ էին ընկնում, Անդրին մոտեցավ Գոքորին և կամաց փսփսաց. «Էն բանը, որ ասեցի, իմ ու քու մեջ մնա, քարը վեր կալ, քարի տակին դիր, օքմին չիմանա . . . Էլ մեր պետքը չի Եգոր աղի հարամ ցորենը . . . նալլաթ չար սատանին . . .»: